

Anna Kłoczko-Gajewska

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Rola gospodarki rolnej i przemysłu spożywczego w nowo przyjętych krajach Unii Europejskiej

Wstęp

W przeszłości rolnictwo było podstawą gospodarki w praktycznie wszystkich krajach europejskich. Rewolucja przemysłowa przyniosła wzrost znaczenia przemysłu, a co za tym idzie stosunkowy spadek znaczenia rolnictwa. W miarę upływu czasu również przemysł utracił wiodącą rolę w gospodarkach wysoko-rozwiniętych; nadeszła era postindustrialna, w której z kolei usługi nabrały szczególnie istotnego znaczenia. Podobną ewolucję można zaobserwować w obrębie agrobiznesu: w dawnych epokach działalność rolnicza ograniczała się do czystej produkcji rolnej, z której z czasem wydzieliła się wytwórczość środków produkcji (np. narzędzi i maszyn rolniczych), następnie pojawiło się przetwórstwo spożywcze, z którego z czasem wyodrębnił się handel żywnością oraz sektor usług dla rolnictwa [Woś 1996]. Obecnie panuje przekonanie, że o ile produkcja rolnicza przyczynia się do wzrostu gospodarczego kraju, to wzrost gospodarczy wpływa na spadek udziału rolnictwa w wytwarzaniu PKB [Meijerink, Roza 2007].

W krajach wysokorozwiniętych udział w gospodarce rolnictwa rozumianego jako produkcja surowców żywnościowych (oraz w mniejszym stopniu surowców dla przemysłu, budownictwa i energetyki) jest niezbyt wysoki i wykazuje tendencję spadkową. W efekcie gospodarka wiejska w coraz mniejszym stopniu opiera się na rolnictwie [Study... 2010]. Oceniając znaczenie tego działu gospodarki, nie należy jednak zapominać o szerszej rozumianym otoczeniu rolnictwa, uwzględniającym przetwórstwo spożywcze, produkcję artykułów wykorzystywanych w rolnictwie (m.in. pasz, nawozów, środków ochrony roślin), transport produktów pochodzenia rolniczego itp¹.

¹ Na marginesie warto również wspomnieć o tym, że rolnictwo, leśnictwo i rybactwo pełnią istotną rolę w gospodarce przestrzennej, zarządzaniu zasobami naturalnymi oraz mają istotny wpływ na krajobraz i zanieczyszczenie środowiska naturalnego [Study... 2010].

Teoretycznie wzrost produkcji rolniczej może wynikać z jednej strony z większych możliwości produkcyjnych (postęp biologiczny, techniczny, organizacyjny), a z drugiej strony z tempa zmian popytu na produkty pochodzenia rolniczego o różnym stopniu przetworzenia; warto jednocześnie nadmienić, że w gospodarkach rynkowych barierą wzrostu rynku rolnego najczęściej stanowi niski popyt². Zgodnie z tą zasadą rynek żywności w Unii Europejskiej jest uważany za stagnacyjny, bez możliwości dynamicznego wzrostu. Jedną z dróg do przełamania tej stagnacyjności jest zwiększenie różnorodności produktów finalnych oraz ich wartości użytkowej. W konsekwencji zmniejsza się popyt na produkty rolne, a zwiększa na usługę jego przetworzenia [Rembisz 2008].

Cele i metodyka badań

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie, jak zmieniał się udział rolnictwa oraz przemysłu spożywczego w krajach, które przystąpiły w 2004 roku do Unii Europejskiej. Można postawić hipotezę, że zgodnie ze stwierdzeniami zawartymi wyżej powinien wystąpić w nich spadek udziału rolnictwa jako działu gospodarki, przy jednoczesnym wzroście znaczenia przetwórstwa spożywczego.

Dane wykorzystane w analizach pochodziły z ogólnodostępnych publikacji i baz danych GUS i Eurostat. Wyniki analiz zaprezentowano w formie tabelarycznej i graficznej.

Znaczenie rolnictwa

Jednym z podstawowych wskaźników roli rolnictwa w gospodarce jest udział jego wartości dodanej w wartości dodanej wytworzonej w całej gospodarce [Meijerink, Roza 2007]. W całej Unii Europejskiej w 2006 roku wartość dodana rolnictwa była bliska 180 miliardom euro, co stanowiło 1,7% PKB. Gospodarcze znaczenie rolnictwa różniło się znacznie pomiędzy poszczególnymi krajami UE – od 0,4% w Luksemburgu do 8,8% w Rumunii [Study... 2010]. W tabeli 1 przedstawiono wartość dodaną rolnictwa, leśnictwa i rybactwa w krajach, które wstąpiły do Unii Europejskiej w 2004 roku³. Wartość dodana wytworzona

² W przeciwieństwie do pierwszych lat po drugiej wojnie światowej, gdy głównym problemem był wysoki popyt na żywność, któremu towarzyszyły ograniczone możliwości wzrostu produkcji [Herer 1970].

³ Wybrano te kraje ze względu na stosunkowo zbliżony poziom rozwoju gospodarczego w porównaniu z pozostałymi krajami Unii Europejskiej.

Tabela 1

Wartość dodana brutto rolnictwa, leśnictwa i rybactwa w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej

Kraj	Lata			Indeks zmiany udziału 1995–2010
	1995	2010		
	[%]*	[%]	[mln euro]**	
Cypr	5,1	2,3	314,9	0,45
Estonia	5,8	3,5	236,7	0,60
Litwa	11,0	3,4	650,8	0,31
Łotwa	9,1	4,1	238,0	0,45
Malta	2,9	1,9	56,1	0,66
Polska	8,0	3,5	7758,2	0,44
Republika Czeska	4,8	2,3	1008,1	0,48
Słowacja	5,9	3,9	361,5	0,66
Słowenia	4,4	2,5	418,8	0,57
Węgry	8,0	3,5	1998,3	0,44

* Udział w wartości dodanej całej gospodarki.

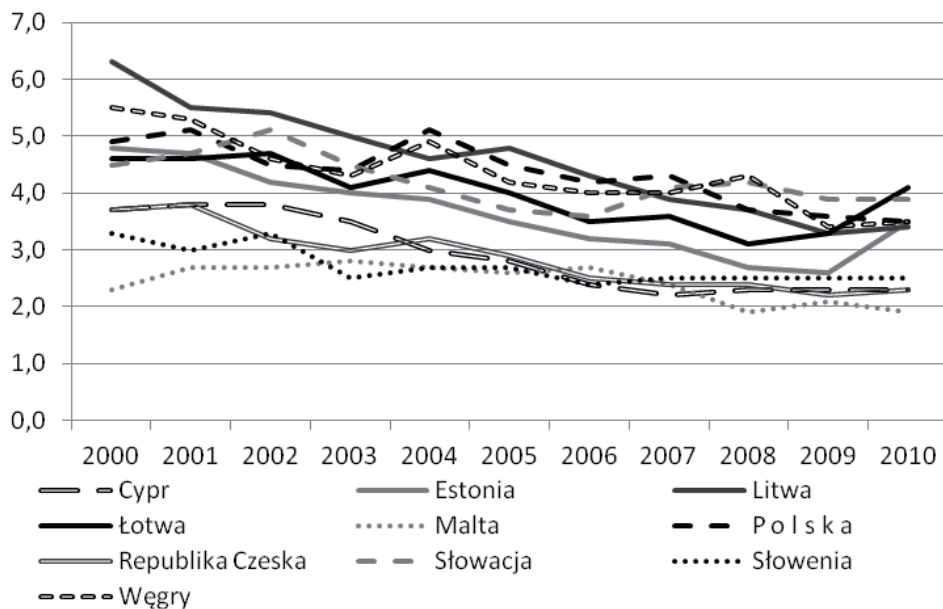
** Tylko rolnictwo, ceny bazowe.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Wartość dodana brutto według rodzajów działalności (ceny bieżące)*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11293_PLK_HTML.htm, data dostępu: 30.10.2012.

w 2010 roku przez rolnictwo mieściła się w przedziale od 56 mln euro (Malta), do 7,8 mld euro (Polska).

Udział rolnictwa, leśnictwa i rybactwa w wytworzonej w 2010 roku wartości dodanej wahał się od niespełna 2% na Malcie do 3,9% na Słowacji. W latach 1995–2010 we wszystkich analizowanych krajach zanotowano spadek udziału rolnictwa w wartości dodanej całej gospodarki od 34% na Malcie i Słowacji do 69% na Litwie.

Analizując dane przedstawione na rysunku 1, można zauważyć, że w większości nowych krajów członkowskich od 2000 do 2010 roku obserwowano równomierny spadek udziału rolnictwa, leśnictwa i rybactwa w wytwarzaniu wartości dodanej, przy czym wstąpienie do Unii Europejskiej w 2004 roku nie zmieniło tego trendu. Począwszy od 2008 roku można zaobserwować wzrost udziału wartości dodanej wytworzonej w rolnictwie, leśnictwie i rybactwie w niektórych krajach. Szczególnie wyraźny wzrost nastąpił na Łotwie i w Estonii.

Rysunek 1

Wartość dodana brutto rolnictwa, leśnictwa i rybactwa (udział w wartości dodanej brutto ogółem) w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej w latach 2000–2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Wartość dodana brutto według rodzajów działalności (ceny bieżące)*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11293_PLK_HTML.htm, data dostępu: 30.10.2012.

Jednocześnie z tabeli 2 wynika, że kryzys gospodarczy, który dotknął Unię Europejską w 2009 roku (ponad 4-procentowy spadek PKB we wszystkich krajach członkowskich [Pocketbook... 2012]) był szczególnie dotkliwy na Łotwie, Litwie i w Estonii. Można stąd wysnuć wniosek, że wzrost znaczenia rolnictwa wynikał nie tyle z rozwoju tego działu gospodarki, co raczej z problemów pozostałych działów wynikających z kryzysu.

Innym często stosowanym miernikiem znaczenia danego działu gospodarki jest udział zatrudnionych w nim osób w stosunku do wszystkich pracujących w danym kraju. W 2006 roku w pierwszym sektorze (rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo) w krajach Unii Europejskiej było zatrudnionych prawie 13 milionów osób, co stanowiło 6% całkowitego zatrudnienia. Również w tym przypadku można było zaobserwować znaczące różnice między krajami (od 1% w Wielkiej Brytanii do 30% w Rumunii) [Study... 2010]. W tabeli 3 można prześledzić zmiany, jakim podlegał udział rolnictwa w zatrudnieniu ogółem.

Tabela 2

Dynamika produktu krajowego brutto (ceny stałe) w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej

Kraj	Indeks 2007–2008	Indeks 2008–2009	Indeks 2009–2010	Indeks 2000–2005	Indeks 2005–2010
Cypr	104	98	101	117	112
Estonia	96	86	102	141	100
Litwa	103	85	101	146	105
Łotwa	97	82	100	148	97
Malta	104	97	103	105	112
Polska	105	102	104	116	126
Republika Czeska	103	95	103	122	114
Słowacja	106	95	104	127	126
Słowenia	104	92	101	119	109
Węgry	101	93	101	123	99

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Dynamika produktu krajowego brutto (ceny stałe)*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11293_PLK_HTML.htm, data dostępu: 30.10.2012.

Tabela 3

Pracujący w rolnictwie, łowiectwie, leśnictwie i rybactwie jako procent ogółu pracujących w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej

Kraj	Lata [%]		Indeks 2000–2004	Indeks 2004–2008	Indeks 1995–2008
	1995	2008			
Cypr	11	4	91	94	41
Estonia	10	4	82	67	39
Litwa	–	8	85	50	–
Łotwa	17	8	92	60	46
Malta	–	2	97	93	–
Polska	23	14	96	78	62
Republika Czeska	7	3	84	77	51
Słowacja	9	4	76	79	44
Słowenia	10	–	101	106*	97
Węgry	8	4	80	85	56

* Indeks dla lat 2004–2007.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Pracujący według rodzajów działalności na podstawie klasyfikacji ISIC*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11219_plk_html.htm, data dostępu: 30.10.2012.

W wymienionych w tabeli 3 krajach w rolnictwie, leśnictwie i rybactwie w 2008 roku zatrudnionych było od 2 (Malta) do 14% (Polska) ogółu pracujących osób w danej gospodarce. Od 1995 roku we wszystkich krajach zanotowano spadek udziału tego sektora gospodarki, zawierający się w przedziale od 3 (Słowenia) do 61% (Estonia). W latach 2000–2004 i 2004–2008 we wszystkich krajach z wyjątkiem Słowenii zaobserwowano spadek udziału osób pracujących w rolnictwie. Od momentu wstąpienia do Unii Europejskiej do 2008 roku na Cyprze, Słowacji i Węgrzech zanotowano wolniejszy spadek udziału zatrudnionych w rolnictwie niż w poprzednim czteroleciu.

Znaczenie przetwórstwa spożywczego

W wielu regionach Unii Europejskiej działalność rolnicza nadal pełni istotną rolę w gospodarce lokalnej, jednak globalnie rzecz biorąc wyraźnie widać zmniejszanie się znaczenia tego działu gospodarki na rzecz innych, takich jak przetwórstwo (również specjalistyczne, na małą skalę) oraz inne formy działalności

Tabela 4

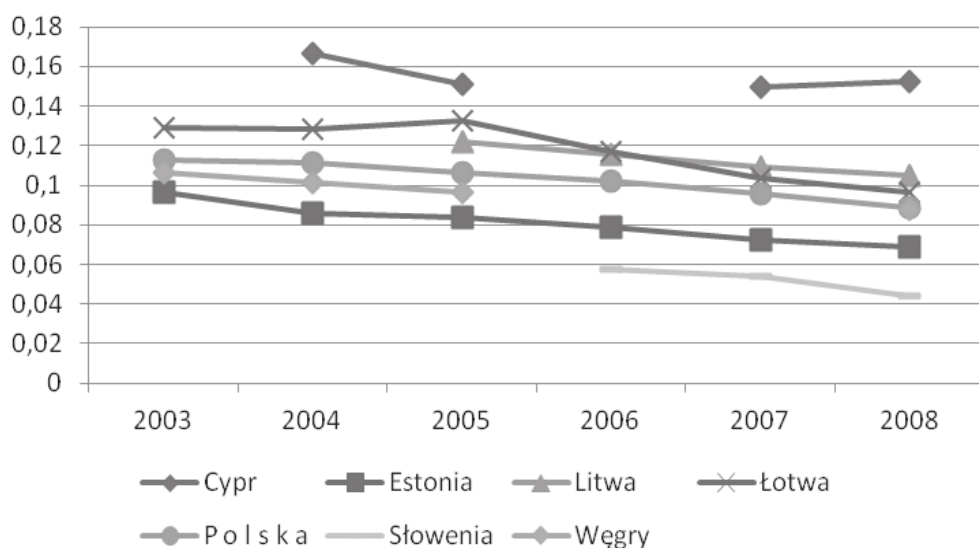
Wybrane informacje dotyczące przetwórstwa żywności w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej w 2008 roku

Kraj	Zatrudnieni [tys. os.]	Udział stosunku do pracujących w przemyśle i budownictwie [%]	Obrót [mln euro]	Wartość dodana [mln euro]	Udział w wartości dodanej przemysłu ogółem [%]
Cypr	13,1	15,2	1558	384	36,9
Estonia	16,1	6,9	1489	289	12,7
Litwa	48,5	10,5	3316	586	11,5
Łotwa	30,7	9,6	1909	423	19,1
Malta	–	–	–	–	–
Polska	438,1	8,8	48957	9738	17,3
Republika Czeska	125,2	6,2	15221	2843	8,4
Słowacja	40	4,2	4074	636	4,9
Słowenia	17,8	5,1	2259	469	6,7
Węgry	–	–	–	–	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Food: from farm to fork statistics. Eurostat pocketbooks*, EU 2011; *LABORSTA. Database on labour statistics*, <http://laborsta.ilo.org.>, Rocznik Statystyczny 2010, GUS, Warszawa 2011, *National Accounts by 10 branches – aggregates at current prices [nama_nace10_c]*, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, data dostępu: 30.10.2012.

gospodarczej. Przemysł rolno-spożywczy wytwarza około 2% unijnego PKB i zatrudnia kilkanaście procent osób pracujących w przemyśle przetwórczym. Można również zauważyć wzrost znaczenia przemysłu spożywczego, a szczególnie produkcji żywności i napojów [Study... 2010].

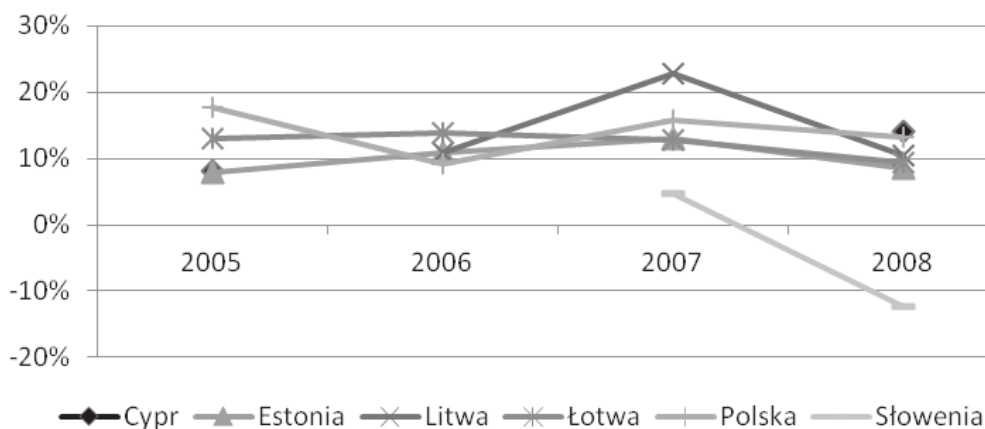
W tabeli 4 zaprezentowano dane dotyczące przetwórstwa żywności w analizowanych krajach w 2008 roku. W krajach, dla których dane są dostępne, w przetwórstwie żywności pracuje od 4,2 (Słowacja) do 15,2% (Cypr) ogółem zatrudnionych w przemyśle i budownictwie. Obrót osiągnięty w 2008 roku przez przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego wahał się od około 1,5 mld euro na Cyprze i w Estonii do prawie 49 mld euro w Polsce, a wartość dodana z tej działalności mieściła się w przedziale od prawie 200 mln euro (Estonia) do prawie 10 mld euro (Polska). Udział wartości dodanej przetwórstwa żywności w wartości dodanej przemysłu ogółem wahał się od niecałych 5% na Słowacji do prawie 37% na Cyprze, w większości przypadków nie przekraczając kilkunastu procent.

Rysunek 2

Osoby pracujące w przetwórstwie spożywczym jako procent ogółu zatrudnionych w przemyśle i budownictwie w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2003–2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Number of enterprises, persons employed and turnover in the manufacturing of foodstuffs [food_act5]*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=food_act5&lang=en, data dostępu: 30.10.2012. *Pracujący według rodzajów działalności na podstawie klasyfikacji ISIC*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11219_plk_html.htm, data dostępu: 30.10.2012.

Rysunek 3

Procentowe przyrosty obrotu w przemyśle przetwórstwa spożywczego w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2004–2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Number of enterprises, persons employed and turnover in the manufacturing of foodstuffs [food_act5]*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=food_act5&lang=en, data dostępu: 30.10.2012.

Tabela 5

Indeks zmiany wartości produkcji rolnej oraz przychodu ze sprzedaży żywności w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2002–2008 (ceny stałe)

Kraj	Produkcja rolna	Przychód ze sprzedaży żywności
Cypr	82	128
Estonia	106	150
Litwa	–	156
Łotwa	127	132
Malta	137	–
Polska	101	136
Republika Czeska	107	–
Słowacja	105	174
Słowenia	–	116
Węgry	91	115

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Rocznik statystyczny rolnictwa*, GUS 2011; *Retail sales of foodstuffs [food_pd_sale1]*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=food_pd_sale1&lang=en, data dostępu: 30.10.2012.

Z danych przedstawionych na rysunku 2 wynika, że udział przetwórstwa spożywczego w zatrudnieniu w przemyśle ogółem systematycznie spadał⁴. Malo również zatrudnienie bezwzględne, liczone w osobach pracujących w tej branży. Mogłoby to sugerować fałszywość tezy, że wraz ze wzrostem gospodarczym rośnie znaczenie przetwarzania płodów rolnych. Jednocześnie na rysunku 3, obrazującym dynamikę obrotu uzyskiwanego w przetwórstwie spożywczym, widać wyraźnie, że w większości analizowanych krajów z roku na rok przetwórstwo osiąga coraz lepsze wyniki. Można zatem stwierdzić, że przetwórstwo spożywcze ma istotnie coraz mniejsze znaczenie jako sektor gospodarki zatrudniający dużą grupę osób, a jednocześnie osiąga coraz wyższe obroty.

Przy założeniu stałych cen we wszystkich krajach, dla których dane były dostępne, zaobserwowano znaczący wzrost przychodów ze sprzedaży żywności, przy mniejszym wzroście lub nawet bezwzględnym spadku wartości produkcji rolnej (tab. 5). Oczywiście może to oznaczać, że znacząco spadła produkcja rolna artykułów nieżywnościowych. Jednak możliwe jest również, że wartość sprzedawanej żywności wzrosła ze względu na wyższy stopień przetworzenia lub też inny sposób sprzedaży (np. konfekcjonowanie).

Podsumowanie

Na podstawie analizy danych można potwierdzić hipotezę, że w krajach, które przystąpiły do Unii Europejskiej w 2004 roku systematycznie maleje znaczenie rolnictwa, zarówno rozumiane jako udział wartości dodanej tego działu na tle całej gospodarki, jak też jako miejsce zatrudnienia. Jest to zgodne z opisywanymi w literaturze trendami obserwowanymi w krajach rozwiniętych.

Z kolei analiza danych dotyczących przetwórstwa spożywczego przyniosła niejednoznaczne rezultaty. Szybszy przyrost przychodów ze sprzedaży żywności niż wartości produkcji rolnej może oznaczać, że rośnie stopień przetworzenia surowców żywnościowych, co potwierdzałoby hipotezę o wzroście znaczenia przetwórstwa spożywczego. Jednocześnie jednak spada zatrudnienie w przetwórstwie spożywczym, również w odniesieniu do przemysłu ogółem. W tym wypadku hipotezy o większym znaczeniu przetwórstwa nie można jednoznacznie potwierdzić.

⁴ W krajach, dla których dane były dostępne.

Literatura

- Food: from farm to fork statistics. Eurostat pocketbooks*, EU 2011.
- HERER W. 1970: *Procesy wzrostu w rolnictwie na tle zmian struktury konsumpcji*, PWE, Warszawa.
- MEIJERINK G., ROZA P. 2007: *The Role of Agriculture in Development. Markets, Chains and Sustainable Development Strategy and Policy Paper, No 5*, Wageningen, Stichting DLO.
- Pocketbook on the enlargement countries. 2012 edition*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2012.
- REMBISZ W. 2008: *Makro- i mikroekonomiczne podstawy równowagi wzrostu w sektorze rolno-spożywczym*, VIZJA PRESS & IT, Warszawa.
- Rocznik statystyczny GUS*, Warszawa 2011.
- Rocznik statystyczny rolnictwa*, GUS, Warszawa 2011.
- Study on Employment, Growth, and Innovation In Rural Areas*, ECORYS Nederland BV, Rotterdam 2010.
- WOŚ A. 1996: *Agrobiznes: makroekonomika*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa. *Eurostat Yearbook*, 2011.

Internetowe bazy danych:

- Dynamika produktu krajowego brutto (ceny stałe)*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11293_PLK_HTML.htm, data dostępu: 30.10.2011.
- LABORSTA. Database on labour statistics*, <http://laborsta.ilo.org>, data dostępu: 30.10.2012.
- National Accounts by 10 branches – aggregates at current prices [nama_nace10_c]*, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, data dostępu: 30.10.2012.
- Number of enterprises, persons employed and turnover in the manufacturing of food-stuffs [food_act5]*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=food_act5&lang=en, data dostępu: 30.10.2012.
- Pracujący według rodzajów działalności na podstawie klasyfikacji ISIC*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11219_plk_html.htm, data dostępu: 30.10.2012.
- Retail sales of foodstuffs [food_pd_sale1]*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=food_pd_sale1&lang=en, data dostępu: 30.10.2012.
- Wartość dodana brutto według rodzajów działalności (ceny bieżące)*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_11293_PLK_HTML.htm, data dostępu: 30.10.2012.

The Role of Agriculture and Food Processing Industry in the Economies of European Union's New Member States

Abstract

As countries develop, agriculture becomes less important part of their economies. Low food demand is one of important barriers to the development of the agriculture. However, this barrier can be overcome by food processing, resulting in more diversified food offer on the market. Analyses presented in this paper reveal, that in the countries that accessed EU in 2004 one can observe decline of the importance of agriculture. However, hypothesis concerning rise of the importance of food processing cannot be confirmed.